

Europas Chicago

København 1944-45

Afcand.mag. Henrik Lundtofte

“At den hemningsløse Underverden, der ikke længere holdes i Tømme af de danske Sikkerhedsorganer, samtidig foranstaltede Blodorgier af Mord paa Danske, har vi Tyske iagttaget med Beklagelse og haabet, at den offentlige Mening omsider ogsaa vilde reagere derimod ... Men naar Underverdenens Elementer nu – enten paa udenlandsk Ordre eller af politisk Spekulation – i de sidste Dage paany er begyndt at angribe tyske Interesser, skal de og den danske Offentlighed vide, at heroverfor vil der blive reageret hurtigt og skarpt fra tysk Side ... ogsaa Befolkningen maa have en Interesse i, at enhver Slagkraft omsider berøves Underverdenen. At den hidtidige Kulturby København i dette Øjeblik overfor hele Verden staar som et europæisk Chicago, er bestemt ikke i det danske Folks og den danske Stats Interesse”.

Disse udtalelser fremsatte Werner Best, den tyske rigsfuldmægtige i Danmark, i slutningen af april 1944 overfor danske pressefolk. Ordene blev optaget til en mindre bølge af henrettelser. Best skiftevis truede befolkningen og appellerede til den om at tage afstand fra ”underverdenen”, hvormed han mente modstandsbevægelsen. Det var et bevidst led i propagandaen, når besættelsesmagten forsøgte at inkriminere og mistænkeliggøre modstandsbevægelsen ved at omtale den

som ”underverdenen” og dens medlemmer som ”forbrydere”. At udråbe København til *et europæisk Chicago* var derfor endnu et element i bestræbelserne på at vende opinionen imod modstandsbevægelsen.

Alligevel kan man undre sig over, hvorfor Best drog paralleller mellem det fredelige København og så Chicago, selve symbolet på den moderne, lovløse storbyjungle med Al Capone og snigmord, bankrøverier og blodige bandeopgør. Og hvordan kunne Best overhovedet forvente, at hans udmeldinger bare tilnærmelsesvist harmonerede med befolkningens oplevelse af tilstandene?

Skærpelsen af tilstandene i Danmark i 1943-45 med indførelsen af tyske terrormetoder har længe været negligeret af forskningen. Det har i de senere år ført til en udbredt opfattelse af besættelsen som en tid, hvor danskerne i fredsommeligt kynisme frådsede, mens verden udenfor kæmpede, led og sultede. Men skønt omfanget forblev langt mindre end i samtlige andre tyskbesatte lande, var mord og terror *også* en del af besættelsens virkelighed. Og som om det ikke var nok, skabte mangelvaresituationen og tyske tiltag samtidig en eksplosion i kriminaliteten. Derfor er Werner Bests karakteristik af København trods alt ikke helt ude af trit med tilstandene i de sidste besættelsesår.

Ingen trykte kilder demonstrerer hovedstadens Chicago-agtige præg tydeligere end *Daglige Beretninger om Begivenheder under den tyske Besættelse*. Det var fortrolige meddelelser, der blev udgivet af Københavns Magistrat og siden af Overborgmesterens kontor. Fra januar 1944 til maj 1945 holdt meddelelserne kommunens politikere og embedsmænd ajour med udviklingen i København og i provinsen. Dag efter dag bringer *Daglige Beretninger*

Bombe-Nat som aldrig før i København

„Lorry“, „Hollænderhyen“ og en lang Række andre Restauranter hærget

„Lorry“s Landsby ødelagt — Skaden her en halv Million

København, Fredag (R.B.).

DE to Storresteranter „Lorry“ paa Frederiksberg og „Hollænderhyen“ paa Amager er i Nat blevet hærget ved Bombeattentater. I „Hollænderhyen“ opstod der ved Bombeeksplosioner sent i Nat stor Skade paa Kontorlokalerne, hvorimod selve Restaurationen ikke led nogen Overlast.

Skaden hos „Lorry“ var derimod meget omfattende, og den anslaaes til i alt en halv Million Kroner. Attentatmændene kom kørende i tre Biler, og de anbragte Sprængbomber i „Landsbyen“s store Restaurationslokale. Hele Salen er blevet ødelagt ved Eksplosionerne, og saavel Køkkenerne som „Riddersalen“s Garderobe er blevet totalt ødelagt.

Frederiksberg Brandvæsen blev tilkaldt og slukkede en mindre Brand, der var opstaaet i Midten af Restaurationen. Det oplyses, at „Riddersalen“ maa holde lukket i et Par Uger, og i Løbet af Sommeren regner man med at kunne genaaabne „Lorry“. „Landsbyen“ kan dog ikke repareres foreløbig, men man vil benytte „Drachman-Kroen“ og „Guldaldersalen“ som Restaurationslokaler, og man haaber at faa indrettet nye Køkkener.

Som Følge af Attentatet mod „Lorry“ bliver 2—300 Mennesker arbejdsløse.

PIET BAKKER

FRANS
OG
FRANS
vokser op

»Disse Bøgers dybe, ægte og vidtlavende Menneskelighed... Man bliver varm om Hjertet og i godt Humør...«

Berlingske Tidende

Hver trykt i 10,000 Eksp.

Pr. Bind Kr. 6.50

JESPERSEN OG PLO

Attentatmændene kørt fra Sted til Sted og kastet Bomberne ind

København, Fredag (R.B.).

KØBENHAVN har oplevet en Bombe-nat som aldrig før. I Tiden fra Kl. 22 til 4 er den ene Bombe eksploderet efter den anden, og i særlig Grad er det gaaet ud over Restauranter. Attentatmændene har tilsyneladende kørt fra Sted til Sted og kastet deres Bomber ind, men til alt Held har de anvendte Sprængstoffer ikke været særlig kraftige, og de fleste Steder er der saaledes kun anrettet mindre Skade.

Bombningen er gaaet ud over følgende Virksomheder: Cykleforretningen paa Hjørnet af Maltgade og Højdevej, Mejeriet Nordre Fasanvej 234, Restaurant „Sevilla“, Blaaagaardsgade 29 A, Hovedstadens Brugsførelse, Sallingvej 60, og Hjørnet af Thorshavnsgade og Njalsgade, Urmagerforretningen Toftegaards Allé 9, Grøntforretningen Holmbladsgade 86, Slagterforretningen Tagensvej 93, Cykleforretningen Frederikssundsvej 82, Kafé „Luna“, Vibenshus Rundel, Kaféen paa Hjørnet af Havnegade og Niels Juuls Gade, Restaurant „Mayfair“, Østergade 15, Restaurant „Det rene Glas“, Peter Fabers Gade, Cykleforretningen St. Kjelds Plads 2, en Læderforretning i Rantaangade 25, Vinstuen Løngangstræde 19, „Kaffe-kanden“, Vesterbros Torv, Skrædderfa-gets Arbejdsløshedskasse, Vendersgade 29 og Kafé „Munken“, Borups Allé 199.

Kgl. Operasanger Marius Jacobsen saaret ved Attentat

København, Fredag (R.B.).

KORT efter Midnat trængte bevæbnede Mænd ind i kgl. Operasanger Marius Jacobsens Lejlighed, C. N. Petersensvej 36. De affyrede en Række Skud mod Operasangeren, hvorefter de flygtede. Marius Jacobsen blev til alt Held kun ramt i Skulderen, men han maatte dog straks under Lægebehandling. I en Ambulance blev han kørt til Frederiksberg Hospital og indlagt.

Dræbt ved Skud i sin Lejlighed

København, Fredag (R.B.).

EN Mand ved Navn Andersen, der boede paa fjerde Sal i Ny Adelgade 12, er ved 2-Tiden i Nat blevet dræbt ved Skud i Nakken. Hans Lig førtes til Retsmedicinsk Institut.

Saaret under Skyderi paa Gaden

København, Fredag (R.B.).

KLOKKEN 7.30 i Morges er Hr. Løndahl, Mysundegade 3, blevet saaret under Skyderi paa Amagerbrogade. Han blev ramt i højre Laar og maatte køres til Sundby Hospital.

Overingeniør hos B & W skudt i sin Seng

Overingeniør Robert A. Christensen.

København, Fredag (R.B.).

KLOKKEN 0.15 trængte bevæbnede Mænd ind i Ejendommen Hellerupvej 8, hvor de knuste Ruden til Gangdøren og paa den Maade skaffede sig Adgang til Huset. De ringede paa hos Overingeniør Robert A. Christensen paa 4. Sal. Da der ikke blev lukket op paa deres vedholdende Ringen, sprængte de Entrédøren og trængte ind i Soveværelset, hvor de affyrede flere Skud mod Ingeniøren, der laa i Sengen ved Siden af sin Hustru. Han blev dræbt paa Stedet.

Overingeniøren, der for nylig var fyldt 60 Aar, har tidligere opholdt sig i Kina, hvor han anlagde Jernbaner. Han var ansat hos Burmeister & Wain.

Ingeniør Robert Christensen, som var født i 1885, tog som ungt Menneske Konstruktørekamen og blev derefter ansat hos Nielsen & Winther. I nogle Aar opholdt han sig i De forenede Stater, indtil han i 1912 vendte tilbage til Danmark, hvor han blev Dristaleder hos Nielsen & Winther. I Aarene 1921—30 var han Ingeniør i Kina, og han fik her et indgaaende Kendskab til kinesiske Forhold, et Kendskab, som senere dannede Grundlag for en Række Foredrag i Radioen om Kina. Da han i 1930 kom hjem til Danmark blev han ansat hos Burmeister & Wain, først som Ingeniør og fra 1938 som Overingeniør ved Christianshavns Værfter, en Stilling, som senere udvidedes til Produktionschef. Han var almindelig afholdt inden for det store Firma, hvor han ydede en stor og dygtig Indsats, og ved sin 60 Aars Fødselsdag blev han hyldet fra alle Sider. Den Aldede efterlader sig Hustru og flere voksne Børn.

Saaret af Bombe paa Ndr. Fasanvej

København, Fredag (R.B.).

SPORVOGNSKONDUKTOR Nielsen, Ørnevej 20, fandt i Aftes ved 23.30-Tiden en Bombe liggende paa Hjørnet af Ørnevej og Nordre Fasanvej. Da han befandt sig i Nærheden af den, eksploderede den, og han paadrog sig en Del mindre Kvæstelser. I en Ambulance blev han kørt til Bispebjerg Hospital, men herfra sendtes han til sit Hjem efter endt Lægebehandling.

Assurandør skudt i sit Hjem

København, Fredag (R.B.).

ASSURANDØR Milfeldt, St. Kjelds Plads 2, er i Nat ved 1-Tiden blevet dræbt af ukendte Revolvermænd. Han var ramt i Hovedet af seks Kugler. Hans Lig er ført til Retsmedicinsk Institut.

Mand dræbt af Skud hans Hustru saaret

København, Fredag (R.B.).

NOGLE Revolvermænd trængte kort efter Midnat ind i Ægteparret Rasmussens Lejlighed, Frankrigshusene 2, og skød Ægtefællerne ned. Rasmussen dræbtes paa Stedet, mens hans Kone kun blev lettere saaret.

Skudt paa Torvet i Virum

København, Fredag (R.B.).

KLOKKEN 6.50 i Morges blev den forhenværende Politibetjent Rudolf Petersen skudt ned paa Virum Torv. Et Par cyklende Mænd var fulgt efter ham og paa Torvet affyrede de flere Skud imod ham. Han blev ramt i Hovedet, og døende blev han kørt til Lazarettet. Petersen har tidligere været udsat for et Attentat. Han blev dengang saaret af et Skud i Maven.

50,000 Kr. røvet fra Kvindeligt Arbejderforbund

Revolvermænd holdt Personalet op

København, Fredag (R.B.).

NOGLE Revolvermænd indfandt sig i Morges ved Halvt-Tiden i Kvindeligt Arbejderforbunds Kontorer, Rosensensalle 47. De holdt Personalet op, hvorefter de røvede 50,000 Kr. Det var ikke muligt at forfølge de flygtende Røvere, men Vagtværnet paa Frederiksberg arbejder nu med Sagen.

Mange jyske skal køre for

Rutebiltrafikken midt i store Dele

DER er i disse Dage af Røde Kors blevet disponeret over et stort Antal af de jyske Rutebiler, hvilket har bevirket at en lang Række Bilruiter i Jylland midlertidig er indstillet helt eller delvis. Det ventes dog, at de forskellige Ruiter vil kunne genoplyses.

En avisside fra Politiken den 21.4.1945 der afspejler tilstandene i de sidste måneder af besættelsen, da de var allermest skærpede. Efter drabet på Hipochefen Erik V. Petersen den 19. april begik medlemmer af korpsset og grupper med tilknytning til Hipo en række gengældelsesdrab og -sprængninger natten til den 20. april. Hvortil altså kom den upolitiske men grove kriminalitet. (Det Kongelige Bibliotek.)

vidnesbyrd om røverier, attentater og mord. Undertiden er oplysningerne upålidelige, men alt i alt giver beretningerne et unikt indblik i tilstandene i København 1944-45.

Flødeskumsfrontens forvandling

”An der Schlagsahnefront”, ved flødeskumsfronten, noterede en tysk Gestapomand under et privatfoto fra København. Det var eftertragtet at gøre tjeneste i det besatte Danmark, hvor vareudbuddet var relativt rigeligt og tilstandene fremfor alt fredelige. Landet indtog en særstilling i det tyskbesatte Europa: Den 9. april 1940 accepterede regeringen at nedlægge våbnene, og til gengæld anerkendte Tyskland fortsat Danmark som en suveræn stat. Der var tale om et dansk-tysk interese-fællesskab, der udmøntede sig i samarbejdspolitikken. Den danske regering styrede landet, retspleje og politi var på danske hænder, og besættelsesmagten behøvede til gengæld kun at anvende minimale ressourcer på Danmark. Samtidig kunne Tyskland udnytte besættelsesordningen propagandistisk og lukrere på en efterhånden vital fødevarer-eksport fra Danmark.

Grundlæggende hvilede samarbejdspolitikken på den racistiske, nazistiske ideologi, der placerede danskerne blandt arierne. Dernæst hvilede den på ro og orden. Men med de tyske nederlag ved fronterne voksede modstandsbevægelsen frem, og tilstandene ændredes langsomt for at kulminere i Augustoprøret 1943, der førte til samarbejdspolitikens fald. Regeringen gik af, og Best besluttede at indsætte et udøvende tysk politi. Dermed etablerede det frygtede og allerede dengang myteomspundne *Gestapo* sig i Danmark i september 1943.

Gestapos organisation var præget

af det samme personaleunderskud som i andre besatte lande – blot et par hundrede Gestapofolk kom til Danmark i efteråret 1943. Deres virksomhed var fra begyndelsen præget af en indre modsætning mellem mål og midler. På den ene side skulle modstandsbevægelsen elimineres, men på den anden side måtte bekæmpelsen ikke forårsage en yderligere skærpelse af situationen. Danmark indtog stadig en særstilling, men dens fundament blev udsat for stadig sværere rystelser.

Den 27. oktober 1943 eksploderede en tidsindstillet bombe i københavnercafeen Mokka, der var populær blandt tyskerne. Tre tyskere og en dansk kvinde blev dræbt, og omkring 40 danskere og tyskere blev såret. I det øvrige tyskbesatte Europa medførte lignende attentater summariske massehenrettelser, men besættelsesmagten nøjedes med at idømme København en bod på 5 millioner kroner, dekretere udgangsforbud fra kl. 20 til kl. 5 og aftenlukning af byens forlystelsessteder.

Attentaterne mod tyskere fortsatte dog ligesom stikkerlikvideringerne. I begyndelsen af december 1943 blev en befalingsmand skudt ned på Jarmers Plads få hundrede meter fra det tyske hovedkvarter på Dagmarhus. Nu blev den tyske reaktion anderledes brutal. Gestapo afhentede tre modstandsfolk i Vestre Fængsel og likviderede dem på ladet af en lastbil i Ingerslevgade – skudt ”under flugtforsøg” hed det.

Drabet på Jarmers Plads er omtalt i Josef Goebbels’ dagbog, og likvideringen af de tre modstandsfolk var resultatet af, at den øverste nazistiske ledelse nu krævede helt andre og strengere repressalier i Danmark. Hitler var stærkt utilfreds med udviklingen og beordrede den 30. december Werner Best, von Hanneken, chefen for Værnemagten, og Günther Pancke, chefen

for det tyske politi og SS i Danmark, til førerhovedkvarteret. Hitler forlangte repressalierne sat i system i form af gengældelser for hver likvidering og hver sabotage, modstandsbevægelsen foretog – øje for øje, tand for tand. Og for at undgå at der opstod ”martyrer” krævede Føreren, at gengældelserne var anonyme. Resultatet var ”modterror-aktioner” kendt som clearingdrab og schalburgtager. Digterpræsten Kaj Munk blev den 4. januar clearingdrabenes første dødsoffer.

Vendettaen

”Kl. 15,08 blev Guldsmed Palle Skaanstrøm dræbt ved Skud i Ejendommen Kultorvet Nr. 13, 3. Sal.” (Daglige Beretninger 1.-2.8.1944.)

Mordet på Skaanstrøm var efter alt at dømme gengældelse for modstandsbevægelsens likvidering af en nationalsocialistisk urmager i Sct. Paulsgade dagen forinden. Det særlige ved clearingdrabet på Guldsmed Skaanstrøm var, at dansk politi straks pågreb gerningsmændene, danske SS-folk. De måtte dog lige så hurtigt udleveres til det tyske politi.

Terrorhandlingerne fandt sted parallelt med, at dansk politi fungerede og jagtede enhver drabsmand – i nogle tilfælde altså Hitlerregimets statsterrorister! Besættelsesmagtens terror var derfor ikke kun anonym p.g.a. Førerens udtrykkelige krav men var tilpasset Tysklands fortsatte behandling af Danmark som et særtilfælde, idet de tyske myndigheder stadig prioriterede ro og orden og samarbejde med danske myndigheder højt.

Denne dobbelthed mellem fordækt, gangsteragtig terror og mere traditionelle metoder var specielt udtalt i Danmark, selv om de tyske repressalier i flere

andre nord- og vesteuropæiske lande omkring 1943 også blev suppleret med rene terroraktioner.

Modterrorens karakter resulterede i en vendetta-lignende konflikt, en blodfejde, fordi clearingdrabene og schalburgtagerne i varierende forhold gengældte modstandsbevægelsens likvideringer og sabotager. Således skabte den tyske terror og den skærpede kamp mellem Gestapo og modstandsbevægelsen fra slutningen af 1943 grundlaget for en i princippet uendeligt accelererende volds-spiral. Og såvel i modstandsfolkenes rækker som i de tysk-danske terrorgrupper fandt der i tiden frem til befrielsen en tydelig brutalisering og professionalisering sted.

Hvad der imidlertid mere end noget andet tilfører konfrontationen sit anstrøg af vendetta er dens afgrænsning. Selv om clearingdrab og schalburgtager i løbet af 1944 i stigende omfang ramte uskyldige, udeblev den fuldstændig vilkårlige terror. I stedet blev ofrene på begge sider udvalgt på baggrund af deres reelle eller indbildte virksomhed for modstandsbevægelsen eller besættelsesmagten – eller p.g.a. deres tilhørsforhold til ”den anden familie” så at sige. På tysk side blev ofre og mål udvalgt af Gestapos øverste chefer, og udvælgelseskriterierne var efter drabet på Munk primært geografiske. Et stikkerdrab på en dansk Gestapomand i København, medførte altså et clearingdrab i samme by. I visse tilfælde, drabet på Guldsmed Skaanstrøm er et eksempel, blev ofrene udvalgt p.g.a. deres profession, og i nogle få tilfælde fordi de opholdt sig, hvor en tysk soldat var blevet skudt ned. Ofrene for clearingdrabene var således langt fra kun fremtrædende personligheder og nationale koryfæer.

Clearingdrabene var et signal til

19. december 1944. ØKs hovedsæde i Holbergsgade brænder efter en Schalburgtage udført af danske og tyske medlemmer af Petergruppen, der gennemførte langt de fleste modterroraktioner. (Det Kongelige Biblioteks Billedsamling.)

modstandsbevægelsen om omkostningerne ved sabotager og likvideringer og en demonstration af den tyske gengældelsesvilje. Desuden var det tyskernes formål at afskrække befolkningen fra at støtte og bistå modstanden. Modsætningen er til at få øje på, for anonym terror kunne der selvfølgelig ikke være tale om, når den samtidig skulle være et umisforståeligt signal. I afskrækkelseselementet er der i øvrigt en parallel til stikkerlikvideringerne, for skønt modstandsfolkene anså likvideringerne som et nødvendigt forsvar mod Gestapos optrevlinger, var aktionerne også blodige advarsler imod at entrere med besættelsesmagten.

Af meddelelserne i *Daglige Beretninger* kan man følge vendettaen accelerere til en ren voldsspiral. Modstands-

bevægelsen begik stikkerlikvideringer på åben gade, og som taget ud af en gangsterfilm kørte modstandsfolk i nogle tilfælde op på siden af biler ført af danskere i tysk tjeneste og gennemhullede køretøjerne med maskinpistoler. Og de tysk-danske terrorgrupper brød ind i private hjem og myrdede danskere i deres soveværelser og skød endnu flere ned på hovedstadens gader. Alene i februar 1945 blev der i København gennemsnitligt skudt og dræbt et menneske om dagen. Ved befrielsen havde vendettaen resulteret i over 100 clearingdrab i hele landet, hvortil kom snesevis af ofre for schalburgtagerne, mens modstandsbevægelsens likvideringer kostede over 400 livet.

Samtidig var kriminaliteten steget kraftigt, grove overfald og væbnede røverier hørte til dagens orden, og ikke så få

af drabene i hovedstaden i det sidste besættelsesår var rene rovmord.

Aktion Möwe og konsekvenserne

"Allerede i Dag sporede man forskellige Virkninger af, at Byen er uden Politi, saaledes et par Butiksplyndringer. Paa Gadehjørner paa Vesterbro og i den indre By kunde man overvære regulære Udbud fra Sortbørgrosserer i Tobaksvarer. Færdselsreglerne respekteres heller ikke saa nøje som tidligere..." (Daglige Beretninger 20.9.44)

Den 19. september 1944 havde besættelsesmagten gennemført aktion *Möwe*, der havde til formål at reducere det velbevæbnede og talstærke

danske politikorps. Små 2000 betjente blev sendt i koncentrationslejr. Resultatet blev, at den resterende politistyrke opløste sig selv. Henved 8000 betjente trak sig fra aktiv tjeneste. Udviklingen kom bag på den tyske ledelse, der langt fra rådede over ressourcer til at overtage mangfoldigheden af samfundsnødvendige opgaver. Og i slutningen af september er der flere eksempler i *Daglige Beretninger* på konsekvenserne for befolkningen. En forretningsmand henvendte sig på politistationen på Nytorv, men hans tyverianmeldelse blev afvist – "det har vi skam slet ikke mandskab til" lød begrundelsen. Og da en kvinde ville anmelde et røveri, fik hun besked på, at det tyske politi ikke kunne påtage sig at være

Det tyske politi foretog ikke sjældent store gaderazziaer, hvor tilfældigt forbipasserende blev gennet sammen og fik kontrolleret deres papirer. Ved hjælp af denne metode pågreb Gestapo undertiden modstandsfolk eller fra efteråret 1944 "asociale" og "vanekriminelle". Tid og sted for denne razzia er ukendt. (Det Kongelige Biblioteks Billedsamling.)

barne pige for folk.

Tyskerne oprettede et dansk hjælpepoliti, Hipokorpsset, men korpsset blev primært sat ind imod den voksende modstand. Besættelsesmagten tillod i oktober desuden etableringen af kommunale og private vagtværn, der ubevæbnede og uerfarne ikke sjældent stod chanceløse overfor revolver-hold-ups og hærdede forbrydere. Reelt var Danmark fra efteråret 1944 til maj 1945 uden et egentligt politi.

Denne for et moderne samfund helt usædvanlige situation førte straks til en eksplosion i kriminaliteten, der i forvejen var højere end i fredstid. Krisekriminaliteten, bl.a. sortbørshandlen, florerede og involverede også ellers lovlydige danskere, som Claus Bundgaard Christensen for nylig har påvist. Også den alvorlige kriminalitet steg kraftigt. I hele 1939 fik Københavns politi 10 røverianmeldelser. I 1943 var antallet steget til 116. Alene i november 1944 blev der ifølge daværende statsadvokat Jørgen Trolle begået omkring 100 røverier i hovedstaden og i januar 1945 over 200. Tallene skal tages med forbehold. Men de giver dog et klart billede af en eksploderende vækst i kriminaliteten, som bekræftes af *Daglige Beretninger*, der endda langt fra omtaler alle forbrydelser.

Besættelsesmagten havde med politiaktionen forsøgt at eliminere muligheden for at dansk politi kunne falde den i ryggen under en invasion. Men i stedet havde den fået skabt en syndflod af nye problemer, der endog truede den ro og orden, som i sidste ende var en forudsætning for bl.a. fødevareeksporten til Tyskland. Det tyske politi greb hurtigt til radikale metoder. Torsdag den 29. september meddelte *Daglige Beretninger*, at tysk politi natten til onsdag havde foretaget en stor razzia i København. Flere hundrede blev arresteret i

deres hjem, i suppekøkkener og på værtshuse.

Razziaen var startskuddet til en bekæmpelse af kriminaliteten, der var stærkt præget af nationalsocialistisk tankegang. Gennem sit pressekontor erklærede politichefen, Günther Pancke, om de arresterede, at såfremt det drejede sig om "Vane-forbrydere eller asociale Elementer, vil disse ligesom Indbrudstyvene, Bedragerne og Alfonserne blive ført til en Koncentrationslejr i Tyskland". Kategorierne "asociale" og "vane-forbrydere" var hentet fra den kriminalitetsbekæmpelse, Hitlerregimet allerede havde begyndt i 1930'erne. Efter racehygiejniske kriterier blev tusinder sendt i koncentrationslejre. Det var ikke kun ægte forbrydere men også subsistensløse, tiggere og mennesker, der i det hele taget afveg fra de nazistiske normer.

Mellem september 1944 og januar 1945 blev i alt 421 danske "asociale og vanekriminelle" sendt i KZ-lejr. Af dem omkom 62. Trods de hårdhændede tyske metoder var der ikke tale om en general-offensiv mod kriminelle og normafvigere, men et forsøg på at afskrække og på at vise handlekraft overfor den danske befolkning. Desuden blev razziaerne mod "vane-kriminelle" brugt i den tyske propaganda til at udviske skillelinien mellem forbrydere og modstandsfolk.

Fra dansk side reagerede anklagemyndighederne, der ligesom fængselsvæsenet stadig var i funktion, på kriminalitetsstigningen ved i oktober at kræve 3-4 gange strengere straffe for forbrydelser begået under de politiløse tilstande. Hverken disse tiltag eller udsigten til KZ-ophold satte imidlertid en stopper for hold-ups og tyverier.

Foto fra maj 1945 der angivelig viser en dræbt stikker. (Det Kongelige Biblioteks Billedsamling.)

Politoløse tider

"Farlige Forbrydere anholdt. De danske Myndigheder er for Tiden ved at rulle en meget farlig Forbryderbande op. Det drejer sig om Forbrydere, der under Foregivende af, at de kom fra Shellhuset, trængte ind i private Lejligheder og sagde, at de skulde eftersøge illegalt Materiale". (Daglige Beretninger 2.1.45.).

Den omtalte forbryderbande var ikke den eneste, der ved at udgive sig for Gestapo, berøvede folk deres værdier. Kriminelle udnyttede i det

hele taget den generelle utryghed og fraværet af et egentligt politi. Og samtidig opstod der organiserede bandenetværk af hidtil ukendt rå og omfattende karakter. Den fra romaner og TV-serier velkendte forbryder *Edderkoppen* og andre kriminelle slog ikke kun deres folder i efterkrigstiden men lagde netop grunden til deres stor-kriminalitet under besættelsen.

Væbnede røverier af store pengesummer, tyverier (sågar af Røde Kors-pakker), og hold-ups på de københavnske gader greb om sig. Den florerende pengeafpresning er et andet konkret eksempel på

kriminelles udnyttelse af de politiløse tilstande. Nogle afpressere udgav sig for modstandsfolk og forlangte store beløb for ikke at sprænge butikker i luften eller endog likvidere indehaverne. Flere kendte forretningsfolk, læger og advokater modtog trusselsbreve, der lovede store ubehageligheder, såfremt modtagerne ikke betalte. Selv den tyske modterror blev brugt som afpresningsmiddel. I april 1945 udnyttede to yngre mænd clearingdrabene på flere læger ved at true en københavnsk overlæge med samme skæbne. Begge afpressere blev dog ifølge *Daglige Beretninger* anholdt af det kommunale vagtværn.

En betydelig del af røverierne blev begået af modstandsfolk, der havde brug for f.eks. køretøjer. For den store del af befolkningen var det næppe let at skelne mellem motiverne der lå til grund for de kriminelle handlinger, og der fandtes faktisk folk i modstandsbevægelsens rækker, der bevidst overskred grænsen mellem modstandskamp og ordinær berigelses-kriminalitet. Også på den anden side supplerede nogle af Gestapos danske håndlangere en i forvejen udmærket løn med tyverier fra arrestanter. Deres berigelser nåede dog sjældent det enorme omfang, rygterne og efterkrigstiden malende berettede om.

De politiløse tilstande medførte mange tilfælde af selvtægt, der især fandt sted i ugerne mellem opløsningen af politiet den 19. september 1944 og oprettelsen af de kommunale vagtværn i løbet af oktober-november samme år. Med vareknapheden var selv ellers ret uskyldige tyverier af vasketøj eller cykler alvorlige nok og førte ofte omgående til uddelinger af tørre tæsk. Mere organiserede men temmelig alternative afstraffelsesformer blev også resultatet af de politiløse tider: Arbejdere og lærlinge

”ryddede op” i sortbørshandelen med knytnæverne, mens Koldings borgmester lod medlemmer af den lokale bokseklub prygle sortbørshajerne!

Udviklingen i 1944-45 satte skel tværs gennem Danmark. På landet herskede der stadig nogenlunde normale tilstande, men i de største provinsbyer og især i hovedstaden var mord, terror og grove røverier efterhånden blevet dagligdag. Det er dog vanskeligt præcist at vurdere, hvordan storbybefolkningen lod sig påvirke af tilstandene. På den ene side kan man konstatere, at folk ikke blev hjemme, biograferne havde stadig fulde huse i 1944-45. Men på den anden side er der klare vidnesbyrd om en betydelig utryghed. Kort efter den tyske aktion mod politiet florerede rygter om massevoldtægter begået af tyske soldater. Rygterne var dog uden hold i virkeligheden og blev hurtigt dementeret. Aftenskoler flyttede deres undervisning til dagstimerne, og nogle steder blev der organiseret grupper af yngre mænd, der skulle følge kvindelige elever sikkert hjem. Og i aviserne dukkede der pludselig annoncer op, der averterede med hårdtslående gummiknipler ”til selvforsvar”.

Mangelvaresituationen og ikke mindst opløsningen af det danske politi i 1944 førte til grove, organiserede kriminalitetsformer – der var unægtelig langt fra pengeafpresningen, revolverrøverierne og rovmordene i besættelsens slutfase til *det Borende X*, mellemkrigstidens fredsommelige gentlemantiv. Samtidig rullede en terrorbølge over landet, som grundlæggende forvandlede *Flodeskumsfronten*. Antallet af danske ofre for den tyske terror var dog yderst minimalt set i forhold til niveauet mange steder i det øvrige besatte Europa og

den relativt lave terrorvirksomhed var et udslag af en klar og unik tysk moderation. Til gengæld medførte modterroren med dens snigmord og modstandsbevægelsens likvideringer en vendetta-lignende konflikt, der sammen med kriminalitetsekspllosionen resulterede i tilstande i København, der måske ikke ligger så langt fra populærforestillingerne om tyvernes og tredivernes *Chicago*.

Litteratur

- Bundgaard Christensen, Claus: Krise-kriminalitet i Danmark – en undersøgelse af domsudskrifter fra Københavns Byret 1939-1944. ”Kriminaliteten er ikke hva den var” – *Avviket i historisk lys*. 2000, s. 67-75.
- Christiansen, K. O.: Kriminalitet i Danmark fra 1937 til 1948. H. Takala og H. Tham (red.): *Krig og moral*. 1987, s. 21-40.
- Daglige Beretninger om Begivenheder under den tyske Besættelse. Fra Januar 1944 til Maj 1945*. Udg. af Overborgmesterens Sekretariat. 1946.
- Horwitz, Hugo: *En sabotørs erindringer*. 1964.
- Larsen, Melchior: Københavns Kommunes Vagtværn. Sigurd Thorsen (red.): *Københavns Vagtværn 1944-1945*. 1947, s. 77-330.
- Lundtofte, Henrik: *Gestapo*. Kommende udgivelse på Gads Forlag..
- Trolle, Jørgen: *Syv Maaneder uden Politi*. 1945.